

פרשת בא

הרב מיכה הלוי – ראש ישיבת "עטרת נחמיה" ורבה הראשי של פתח תקווה

עפ"י שיחות הרב צבי יהודה קוק זצ"ל

(שיעור שבועי לנשים במדרשת "אביב התורה - לעד חיה"; השיעור נערך ע"י זיוה חן)

avivhatoral@012.net.il : לשלוח מייל ל:

תוכן העניינים:

1. יציאת מצרים - יציאה לחירות עולם	4. החירות האמיתית
2. קידוש החודש	5. הגאולה השלימה
3. קדושת הבכור ומצוות תפילין	6. קוצר רוח ואורך רוח

1. יציאת מצרים - יציאה לחירות עולם

בפרשה הקודמת למדנו שיציאת מצרים אינה מתחילה מן היציאה בפועל בפרשת בשלח, אלא היא מתחילה עוד ביצירת עם ישראל ובעשר המכות, שחלקן מופיעות בפרשתנו. נדבך נוסף ביציאת מצרים הוא המצווה הראשונה שניתנה לעם ישראל, מצוות קידוש החודש.

היציאה ממצרים איננה רק יציאה מן השטח הטופוגרפי של מצרים, אלא זוהי יציאה לחירות עולם. חירות עולם היא מצב בו העולם כולו פועל עפ"י רצונו הפנימי הטבעי, כפי שטבע בו הבורא. עם המשועבד לזרים, ומכיר את הערך המיוחד שלו דווקא בתוך השעבוד, מבטא בזאת את היציאה לחירות עולם. שהרי החירות איננה דווקא פריקת עול שעבוד זרים, אלא היא בעיקר ההכרה העצמית של האדם והיכולת לפעול עפ"י אותה הכרה. לכן יצירת עם ישראל במצרים, הנקודה בה העם מכיר את ערכו ומתוודע לנקודה הפנימית שלו, היא חלק מיציאת מצרים, מיציאה לחירות עולם.

בפרשתנו אנו מתוודעים לגורם נוסף הקשור ליציאת מצרים וליציאה לחירות, והוא תורה ומצוות. אם אנו מבינים שהחירות היא לחיות את רצון הבורא, שהוא הרצון האמיתי שלנו, הטבוע בתוכנו ע"י הבורא עצמו, הרי שתביעה אלוקית מעם ישראל רק מחזקת את החירות של עם ישראל, כי חלק מהזהות שלנו הוא היותנו עושים רצון ד'. העבדות לקב"ה היא החירות האמיתית. לכן התורה וישראל הם דבר אחד, שהרי עם ישראל הוא עם שעושה רצון ד' במהותו, וכל מהותה של התורה היא עשיית רצון ד'.

2. קידוש החודש

המצווה הראשונה שבה נצטוו ישראל כעם היא מצוות קידוש החודש. החודש הוא יחידת הזמן הטבעית הקטנה ביותר. שבוע הוא יחידת זמן שנגזרה בגזירה אלוקית בבריאת העולם. לכן גם קדושת השבת היא קבועה וקיימת, ולא אנחנו מקדשים אותה. השבוע הוא יחידת זמן אלוקית המתקיימת בתוך הבריאה, אך אינה חלק מהבריאה. יחידת הזמן של חודש היא חלק מן הבריאה, חלק מהטבע, שכן החודש נקבע עפ"י מחזוריות של הופעת הלבנה. גם שנה היא יחידת זמן עפ"י מעגל הבריאה והטבע, אך חודש הוא יחידת הזמן הבסיסית במעגל הבריאה.

אם כן ישראל נצטוו על קידוש הזמן. קידוש הזמן הוא כאשר הבריאה עצמה פועלת לפי רצון בוראה, וקידוש החודש הוא למעשה ניהול הזמן לפי המגמה שעבורה נברא העולם. השאלה הגדולה היא האם אנחנו מנהלים את הזמן עפ"י המגמה האלוקית או שמא הזמן הוא זה שמנהל אותנו. "בבוקר תאמר מי ייתן ערב ובערב תאמר מי ייתן בוקר" (דברים כח טז).

רש"י הראשון על התורה מתייחס למצוות קידוש החודש ואומר (רש"י בראשית א א ד"ה: "בראשית"): "אמר ר' יצחק, לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ'החודש הזה לכם', שהיא מצווה ראשונה שנצטוו בה ישראל..." רש"י מלמד אותנו שבספר בראשית מצאנו כבר מצוות קודם מצוות קידוש החודש, כמו פריה ורביה, ברית מילה ואף מצוות גיד הנשה, שניתנה לישראל, כצאצאיו של יעקב, אך מצוות אלו ניתנו ליחידים במדרגה של יחידים. המצווה הראשונה שניתנה לעם ישראל כעם היא מצוות קידוש החודש. לכן שואל ר' יצחק: מכיוון שהתורה היא רצון ד' הנעשה ע"י עם ישראל, היה צריך לפתוח את התורה במצוות קידוש החודש, שהיא המצווה הראשונה שניתנה לעם ישראל כעם. ותשובתו ידועה, שספר בראשית בא ללמד את זכותנו על ארץ ישראל. הזכות על הארץ היא מחויבות לארץ ישראל. אין זו רק הזכות למולדת, אלא זו מחויבות להיות עם אלוקי הראוי לחיות בארץ אלוקית. התורה, העם והארץ הם שלושה שהם אחד: התורה היא רצון ד', עם ישראל הוא עם עושי רצון ד', וארץ ישראל היא המקום האידאלי לעשות בו את רצון ד'.

רש"י ממשיך ואומר שלעם ישראל יש מה לטעון כנגד אומות העולם אם יבואו ויאמרו: "ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גויים". או אז נוכל לענות להם ולומר שכל הארץ היא של הקב"ה כי הוא ברא אותה, והוא נותן אותה למי שברצונו לתת, "ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו". ככל שהדברים יותר אלווקיים כך יש פחות מקום לאדם לקבוע ולהחליט. ארץ ישראל היא ארץ מיוחדת ש"עיני ד' אלוקים בה מראשית שנה ועד אחרית שנה" (דברים יא יב), בארץ ישראל יש מבט מיוחד המאפשר לנו לחיות עפ"י רצון ד'. אם כן ארץ ישראל אף היא קשורה ליציאת מצרים, שהרי ביציאת מצרים התחיל עם ישראל את דרכו כעם שלם החי עפ"י רצון ד', וארץ ישראל היא הארץ המיוחדת שמאפשרת חיים עפ"י רצון ד'. לכן היציאה ממצרים היא ממצרים לירושלים, וכן הלשון החמישית מלשונות הגאולה, "והבאתי אתכם אל הארץ" (שמות ו ז), היא חלק מהותי מגאולת מצרים.

3. קדושת הבכור ומצוות תפילין

המצווה השנייה המופיעה בפרשתנו היא מצוות קדושת הבכור (שמות יג ב): "קדש לי כל בכור". מצוות פדיון הבן הבכור שאנו נוהגים כיום היא משום קדושתו של הבכור. כאמור אנו עם אלוקי, עם בכור לאלוקיו, וככזה אנו מסוגלים להבין ולחוש את הקדושה שיש בראשוניות. כל דבר ראשוני, מקורי הוא קדוש. ולכן לבכור יש קדושה מיוחדת.

המצווה השלישית המופיעה בפרשה היא מצוות התפילין. מצוות התפילין ניתנה עוד לפני מתן תורה, כחלק מתהליך יציאת מצרים. פרשיות התפילין הן "קדש לי כל בכור", "והיה כי יביאך", "שמע", "והיה אם שמוע", ותוכן הוא: קדושת הבכור, שייכותנו לארץ ישראל כמקום לעשיית דבר ד', קבלת עול מלכות שמיים שממנה נובעת קבלת עול מצוות. מצוות התפילין היא המשך ישיר לכל התוכן והמהות של יציאת מצרים. עניינם של התפילין להיות עטרת בראשנו על מנת להחזיר בנו מורא שמיים. מחד מצווה לעבוד את ד' בשמחה, אך כדי שזו לא תפרוץ את הגבולות הנכונים עלינו לאזן אותה באמצעות מורא שמיים. בגמרא אנו שומעים על שני סוגים של אמוראים: כאלה שארשת של רצינות היתה נסוכה על פניהם תמיד, וכאלה שהיו מלאי שמחה. על ר' זירא מסופר שהיה סגפן גדול והתענה תעניות רבות. אף כשעלה לארץ ישראל, תוך התחמקות ממורו ורבו רב יהודה, שלא התיר את העליה לארץ ישראל, משהגיע לארץ התענה ארבעים תעניות על מנת שישכח את תורת בבל, ויהיה ליבו פתוח לקלוט את תורת ארץ ישראל. לעומת זאת אנו שומעים בגמרא גם על ר' ירמיה שהיה בדחן, והשמחה שלו היתה באה לידי ביטוי בלימוד התורה. הוא היה מעלה קושיות וספקות בלימוד שהיו גורמות לגיחוך, עד כדי כך שלפעמים הוציאוהו מבית המדרש. הוא עשה כל זאת כדי לשמח, ולא התכוון לזלזל חלילה בתורה. הגמרא במסכת

ברכות (ל, ב) מספרת שרב זירא שאדם שמח מידי עלול לאבד את יראת השמיים שלו, שהרי ייתכן שהשמחה שלו אינה נובעת מתוך יראה. ענה להם ר' ירמיה: "אנא תפילין מנחנא" - אני מניח תפילין.

יראת שמיים עלולה בטעות להביא לידי עצבות. היא עלולה לכנס ולשתק את הכוחות מתוך הפחד והחשש שהדברים לא ייעשו בטהרתם ולשם שמיים, ולכן שב ואל תעשה עדיף. מאידך השמחה כדבר העומד בפני עצמו היא מסוכנת, משום שהיא עלולה לפגוע ביראת השמיים. התפילין הם האיזון הנכון בין מורא שמיים לשמחה, כאשר השמחה נמצאת תחת מורא שמיים. התפילין הן עטרת על ראשו, חלק מגופנו, והן מסמלות שיראת שמיים היא חלק בלתי נפרד מאתנו. מצוות תפילין היא חובת הגוף, היא מצווה המתקיימת בגופנו ממש. רוב המצוות מתקיימות מחוץ לגוף, ורק מצוות בודדות אנו מקיימים בגופנו ממש. מצוות התפילין באה להטביע בגוף את ההתבטלות לרצון ד', ובמצב כזה השמחה תהיה תחת פיקוח ולא תהיה חלילה שמחה החורגת מגבולות הסדר הנכון.

4. החירות האמיתית

יציאת מצרים איננה רק אירוע היסטורי משמעותי, אלא היא תהליך מתמשך, שממשיך להתהוות בכל דור ודור, אף בימינו. לפיכך "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" (מתוך הגדה של פסח), ובכל שנה בפרוס עלינו ליל הסדר עלינו להרגיש את יציאת מצרים. לגבי עבד עברי המסרב לצאת לחופשי בשנת השמיטה, נפסק כי בשנת היובל חייב אדונו לשחררו לצמיתות. במסכת ראש השנה (ח, ב) נאמר שבראש השנה של אותה שנת היובל שבה משתחרר העבד, עדיין יושב העבד ומשפחתו בבית האדון, אך הם כבר חופשיים, ואסור לאדון לבקש מהם לשרתו. חז"ל מביאים ביחס לעבד ומשפחתו היושבים בבית האדון את הביטוי "ועטרותיהם בראשיהם". עטרה על הראש היא סימן של חירות, כי אכן עיקר עניינה של החירות הוא בראש. עבד עברי אמנם חייב במצוות, וחייב אף בתפילין, אך בסופו של דבר הוא משועבד לרצון אדונו. "עטרותיהם בראשיהם" הוא סימן ליציאה לחירות. המעשים פחות חשובים, והשאלה העיקרית היא מתוך איזו מחשבה, מתוך איזו תפיסה הם נעשים. מרן הרב קוק זצ"ל כותב שההבדל בין עבד לבן חורין אינו הבדל מעמדי חיצוני, אלא הוא הבדל מחשבתי תפיסתי. ייתכן אדם שעובד קשה מאוד, אך מרגיש שמח ובן חורין, ולעומתו יש אנשים שאינם עובדים קשה, אך הם אינם שמחים, וטוענים שאין להם כוח. האחרונים הם אנשים שכוחותיהם מכונסים, ראשם משועבד, ואין להם עטרות בראשיהם. כאשר הראש, המחשבה והתפיסה משועבדים, ניטל כל הכוח מהאדם, ואז גם בהעדר עשייה הוא נותר חלש וללא מוטיבציה. והדברים אמורים הן כלפי עמל פיזי והן כלפי עמל רוחני.

בעולם המודרני, עם כל היכולות החדישות בעולם העשייה, עדיין ניתן למצוא מציאות של אנשים שעמלים בעולם המעשה. אך בעולם הרוח לעומת זאת, כבר קשה היום למצוא עמל אמיתי. תלמידי הישיבות הם עמלים בעמל אמיתי של תורה. הם יושבים שעות ארוכות מול אותו סטנדר, עמלים בפיצוח הסוגיות, והם אינם עצובים, אדרבה, הם מלאי שמחה וסיפוק. כאשר העמל נובע מרצון פנימי, העשייה יכולה להיות ללא גבולות, והכוחות לכך הם בלתי מוגבלים, אך כאשר העמל והעשייה אינם מתוך רצון פנימי, אלא מתוך שעבוד לגורם זר, הכוחות מועטים ומוגבלים מאוד.

5. הגאולה השלימה

קורא הדורות מראש ידע בעת שהוציא את אבותינו ממצרים כי הגאולה השלימה לא תסתיים ביציאת מצרים, אלא היא תהיה תהליך ארוך של למעלה משלושת אלפים שנה עד לימינו אלה. לכן אנו אומרים בהגדה של פסח: "אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו וכו'". לא מדובר כאן על היציאה הפיזית בפועל, שהרי גם אם אבותינו לא היו יוצאים ממצרים, לא בהכרח שגם אנו היום היינו משועבדים למצרים, שהרי ייתכן

שהאימפריה המצרית היתה מתמוטטת, ואז אנו היינו יוצאים לחופשי. אלא בהכרח יש להבין שמשפט זה עוסק בתפיסה ובהכרה שלנו. יציאת מצרים היא בראש ובראשונה בניין החירות השלימה, חירות עולם, ואכן לו אבותינו לא היו משתחררים מתפיסת השעבוד, אנו היינו עלולים להיות גם כן משועבדים במחשבתנו.

המצוות, שהן הבעת רצון ד' על ידינו, הן זכר ליציאת מצרים, הן המשך תהליך יציאת מצרים המפעם עדיין בקרבנו. זהו תהליך ארוך טווח, הדורש הרבה אורך רוח.

6. קוצר רוח ואורך רוח

בפרשה הקודמת טוען משה כלפי הקב"ה כאשר הוא מתחמק מלקיחת ההנהגה (שמות ו יב): "הן בני ישראל לא שמעו אלי, ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים". שואל רש"י שם: מה פשר ה"קל וחומר" שעושה משה? הרי בני ישראל לא שמעו למשה מקוצר רוח ומעבודה קשה, ואילו לפרעה אין עבודה קשה, והוא אינו קצר רוח, אם כן מדוע לא ישמע לו פרעה? מסביר הר"שפתי חכמים" ש"משה לא חשב שבני ישראל לא שומעים לו מקוצר רוח, אלא הוא בענוותנותו תלה את סיבת הדבר בו, ואמר שהם לא שומעים לו בגלל שהוא ערל שפתיים. אם כך לשיטתו, אם בני ישראל לא שמעו לו כשהוא ערל שפתיים, מדוע שפרעה ישמע לו? זוהי ענוותנותו הגדולה של משה רבנו, המנהיג, שתולה הכל בחסרונות של עצמו.

אמנם באמת בני ישראל לא שמעו אל משה מקוצר רוח. התורה רוצה ללמדנו שקוצר הרוח של פרעה היה גדול יותר משל בני ישראל, ולכן נאמר בפסוק שאם בני ישראל לא שמעו למשה מקוצר רוח, כיצד ישמע פרעה למשה, שקוצר הרוח שלו גדול משל ישראל? מדוע קוצר הרוח של פרעה היה גדול יותר? נשער בנפשנו את פרעה שחי כמלך אליל, שנתינו סבורים שהוא למעלה מבן אנוש, ואינו נזקק לנקביו, הרי בעת שעליו לעסוק בצורכי גופו השפלים הוא נתון בלחץ קשה. פרעה צריך לצאת בכל בוקר ליאור מתוך תקווה שלא יפגוש שם באחד ממיליוני המצרים שבמצרים. זה יוצר קוצר רוח גדול מאוד. פרעה היה נתון בעבודת הקשה ביותר, הוא היה משועבד לתדמית שבנה לעצמו, לדמיונות. קוצר רוח כזה הוא גדול הרבה יותר מקוצר רוח שנובע מעבודה קשה.

לפי דברים אלו נלמד דבר והיפוכו. אורך רוח הוא סבלנות גדולה למרות הלחץ המעשי שהאדם נתון בו, מתוך הכרה מה משמעות הלחץ הזה ולאן הוא מוביל. הכל נובע מהתפיסה ומההכרה, ושלל הפתרונות המעשיים אינם תמיד משנים את המציאות. לא בכדי הפרי המקדים ביותר לפרוח הוא השקד, עץ השקדיה, שכן השקד קרוי כך על שם הפסוק (ירמיה א יב): "כי שוקד אני על דברי לעשות". כאשר האדם שוקד על הדבר, הוא עושה אותו מתוך המגמה הפנימית שלו, וגם בתנאי לחץ יוצא הפרי הנכון. אין לנו לימוד גדול יותר מלראות את גדולי התורה שלנו שוקדים על תלמודם. די לנו שבנינו יראו אותם בעת תלמודם, גם אם לא יתברכו מפיהם, כי זהו הלימוד היותר גדול. ברכת ההצלחה לתלמידים מגדול הדור היא קטנה לעומת המפגש שלהם עם השקידה העצומה. כאשר אנו באים עם מגמה ברורה ושוקדים על הוצאתה אל הפועל, הדבר נעשה במתינות ובאורך רוח, ולא בעצבנות. הפרי שיצא מהשקידה הזו הוא פרי משובח, והוא יפרח בסופו של דבר הרבה יותר מהר ממה שציפינו לו.